

Wiktorija Shwedun

National University of Civil Defence of Ukraine
Kharkiv, Ukraine
applevikvs@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5170-4222

ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI WYBRANYCH KRAJÓW POSTKOMUNISTYCZNYCH W ŚWIETLE DRUGIEJ TEORII PRZEJŚCIA DEMOGRAFICZNEGO CHANGES IN THE POPULATION NUMBER OF SELECTED POST- COMMUNIST COUNTRIES IN VIEW OF THE THEORY OF THE SECOND DEMOGRAPHIC TRANSITION

Zarys treści: Celem artykułu jest znalezienie prawidłowości w procesach zmiany liczby ludności w krajach postkomunistycznych (bez byłych republik azjatyckich byłego ZSRR) w okresie po 1989 roku. W toku analizy stwierdzono, że w większości krajów następuje depopulacja. Wyjątek stanowią: Azerbejdżan, Północna Macedonia, Słowenia, Słowacja, Czarnogóra i Czechy. Czynniki na nią wpływające są zgodne z opisanymi przez drugą teorię przejścia demograficznego, zwłaszcza spadek płodności, w mniejszym stopniu przemiany w umieralności. Ważnym czynnikiem modyfikującym są migracje. Wprawdzie w większości państw przeważa emigracja, lecz są kraje o przewadze imigracji. Są to najbogatsze państwa (Słowenia, Czechy) lub o dużej diasporze (Rosja, Węgry).

Słowa kluczowe: populacja, druga teoria przejścia demograficznego, kraje postkomunistyczne

Key words: population, second demographic transition, post-communist countries

Wstęp

Upadek systemu państw komunistycznych spowodował, że rozpoczęło się wiele procesów o charakterze politycznym i gospodarczym, ale także o charakterze społecznym, demograficznym i zdrowotnym. Celem artykułu jest rozpoznanie prawidłowości w zmianach liczby ludności w krajach postkomunistycznych w okresie po 1989 roku.

Bez wątpienia proces opisany przez drugą teorię przejścia demograficznego [van de Kaa 2004; Surkin, Lesthaeghe 2004] dotyczy krajów postkomunistycznych. Lecz część autorów uważa, że procesy transformacji ustrojowej w tych krajach „zaostrzyły” go [Lesthaeghe, Moors 2000, Sobotka i inni 2008].

Zatem przystępując do analizy, sformułowano hipotezę, że zdecydowana większość badanych społeczeństw postkomunistycznych w sferze ruchów naturalnych (płodność, urodzenia, zgodny) przechodzi zmiany zgodne z drugą teorią przejścia demograficznego. Natomiast w sferze migracja sytuacji w nich jest dużo bardziej zróżnicowana i mało pasuje do tej opisanej przez tę teorię.

Zasięg przestrzenny analizy obejmuje kraje postkomunistyczne często zaliczane do europejskiego kręgu kulturowego. To znaczy, że:

- 1) Z byłego ZSRR są to prawie wszystkie kraje powstałe na jego gruzach, tj. Rosja, kraje bałtyckie, kraje Kaukazu Południowego, Kraje Europy Wschodniej. Do analizy nie wzięto jedynie krajów Azji Środkowej.
- 2) Z Europy wzięto wszystkie kraje uznawane za postkomunistyczne poza byłą Niemiecką Republiką Demokratyczną (ponieważ jest częścią zjednoczonych Niemiec) oraz Kosowem (z powodu braku wiarygodnych danych).
- 3) Zatem w analizie nie uwzględniono pozostałych państw komunistycznych lub postkomunistycznych (Mongolia, Chiny, Korea Północna, Wietnam, Kuba).

Natomiast zakres czasowy obejmuje okres od początku rozkładu systemu państw tzw. demokracji ludowej (1990 r.) do 2017 roku.

Źródła danych i metody analizy

Dane statystyczne będące podstawą analizy statystycznej pochodzą z bazy World Development Indicators. Są to dane na temat liczby ludności w środku danego roku. Uzupełniająco poddano analizie dane na temat urodzeń, umieralności oraz migracji. One także pochodziły z tej samej bazy. Lecz problemem jest ich jakość. Dane prezentowane we wzmiankowanej bazie pochodzą z krajowych urzędów statystycznych. A te podają oficjalną liczbę ludności. I o ile wpływ ruchu naturalnego (tj. urodzeń i zgonów) na ostateczną liczbę ludności jest dość wiernie oddany, o tyle problemem jest ruch migracyjny. Dzieje się tak dlatego, że w oficjalnych statystykach są uwzględniani jedynie emigranci oraz imigranci, którzy dokonali zameldowania lub wymeldowania. W efekcie faktyczna liczba ludności w danym kraju może różnić się od tej podawanej oficjalnie nawet o kilka procent [por. Jurčová, Pilinská 2014, Piontkívská i inni 2018].

Ze względu na wielkość zmian zastosowano typowy indeks, w którym liczbę ludności z 2017 roku liczono jako odsetek liczby ludności z 1990 roku. W celu znalezienia prawidłowości w zmianach liczby ludności posłużono się regresją liniową lub linearyzowaną. Jako jedyne kryterium dopasowania modelu zastosowano współczynnik determinacji [Rawlings, Pantula, Dickey 1998].

Analiza

Pokutuje przekonanie, że kraje postkomunistyczne są dotknięte daleko idącą depopulacją. Tymczasem na podstawie danych zaprezentowanych w tab. 1. możemy stwierdzić, że wprawdzie faktycznie oficjalna wielkość populacji je zamieszkujących uległa zmniejszeniu, to jednak są też kraje, gdzie jest ona na niezmiennym poziomie lub nawet wzrosła. Ostatecznie wyróżniono 5 grup krajów.

Tabela 1

Zmiany liczby ludności w okresie 1990–2017, 1990 rok = 100%

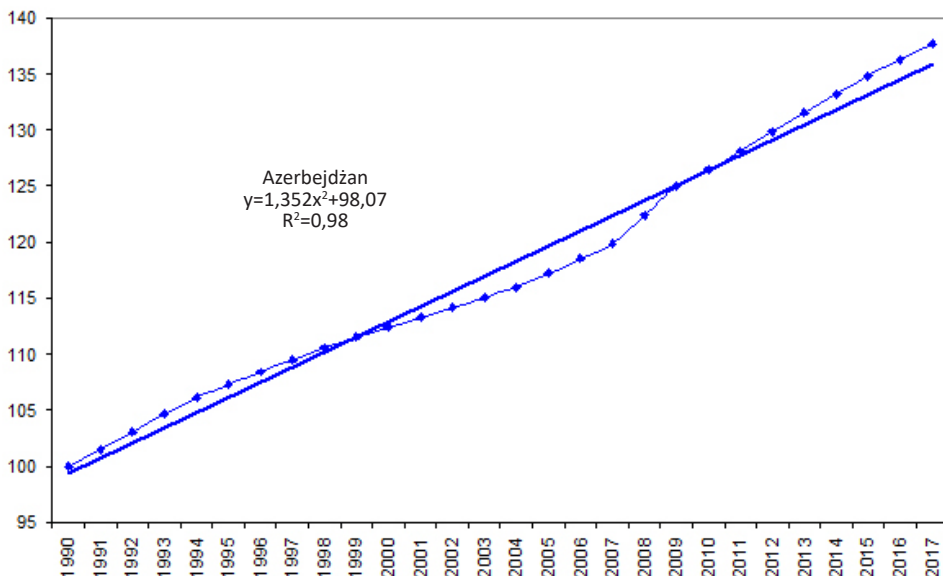
Table 1

Changes in the population number in the period of 1990–2017,
year 1990 = 100%

Kraj	Zmiana	Grupa
Azerbejdżan	137,6%	I
Północna Macedonia	104,3%	II
Słowenia	103,4%	II
Słowacja	102,6%	II
Czarnogóra	102,6%	II
Czechy	102,5%	II
Polska	99,6%	III
Rosja	97,4%	III
Węgry	94,4%	III
Białoruś	93,2%	III
Mołdawia	92,8%	III
Serbia	92,6%	III
Albania	87,4%	IV
Ukraina	86,4%	IV
Chorwacja	86,3%	IV
Rumunia	84,4%	IV
Estonia	84,0%	IV
Armenia	83,2%	IV
Bułgaria	81,2%	IV
Gruzja	77,6%	V
Litwa	76,5%	V
Bośnia i Hercegowina	75,1%	V
Łotwa	72,9%	V

Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

W Azerbejdżanie, jako jedynym, odnotowano bardzo duży przyrost liczby ludności (aż 137,6%). Wzrost ten ma stabilny charakter (ryc. 1), niezakłócony nawet przez wojnę o Górski Karabach. Wzrost ten jest skutkiem zarówno wyraźnej przewagi liczby urodzeń (np. 14,8‰ w 2017 r.) nad liczbą zgonów (5,9‰ w 2017 roku), jak i braku ujemnego salda migracji. Wprawdzie w analizowanym okresie zanotowano spadek płodności kobiet (z 2,80 w 1990 roku do 1,90 w 2017) oraz zmiany w liczebności trzecich i więcej dzieci rodzonych przez jedną kobietę [Verdiyeva 2019], co jest zgodne z drugą teorią przejścia demograficznego, ale zmiany i tak są wolniejsze niż w innych omawianych populacjach.

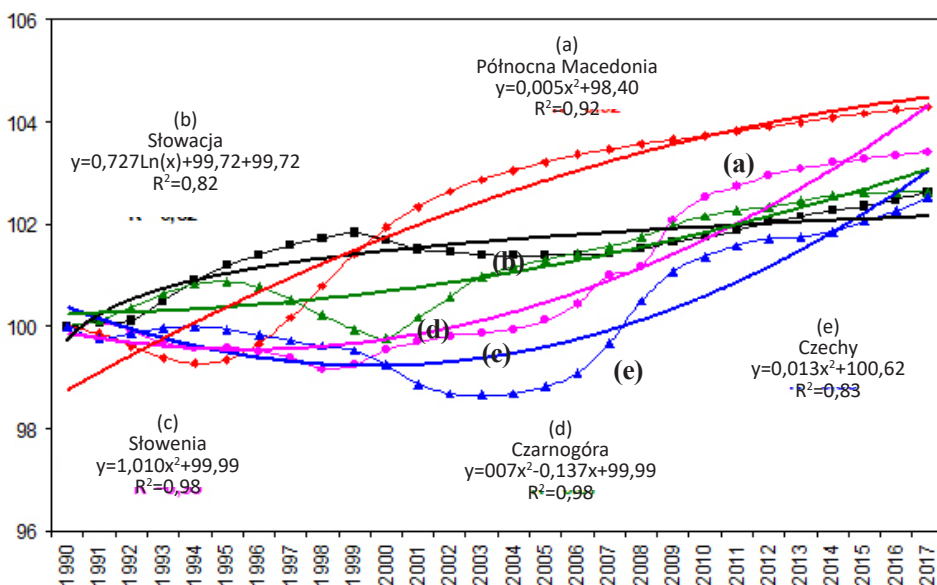
Ryc. 1. Zmiany liczby ludności w Azerbejdżanie, 1990 r. = 100%

Fig. 1. Changes in the population number in Azerbaijan, 1990 = 100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

Do drugiej grupy, o nieznacznym wzroście liczby ludności (102,5%–104,3%), zaliczono Północną Macedonię, Słowenię, Słowację, Czarnogórę i Czechy. Są to wszystkie kraje położone w Europie Środkowej lub na Bałkanach. Zmiany liczby ludności w nich przebiegały bardzo różnie (ryc. 2). W najbogatszych krajach tej grupy początkowo odnotowywano spadek liczby ludności, który w Czechach trwał aż do 2007 roku, a w Słowenii do 2004 roku – by później przejść w tendencję zwiększania liczby ludności. Można przypuszczać, że jest to skutkiem zarówno polepszania ruchu naturalnego (np. w Czechach płodność kobiet w 1990 r. wynosiła 1,90; w 2000 r. zaledwie 1,17; lecz w 2017 był to wzrost do 1,51), jak i nieznacznie dodatniego salda migracji [Janská, Čermák, Wright 2014], które np. w Słowenii w 2017 r. było na poziomie +1%. W Północnej Macedonii spadek liczby ludności odnotowano tylko na samym początku analizowanego okresu, a w Czarnogórze około 2000 roku i wpływ na

to miało ujemne saldo migracji, które jednak jest bardziej odczuwalne w Czarnogórze [Bulatović, Rajović 2018], które np. w 2017 r. wynosiło -0,8‰. W obu krajach widać wyraźny spadek płodności kobiet (np. w Północnej Macedonii z 2,27 w 1990 r. do 1,50 w 2017 r.), zgodny z drugą teorią przejścia demograficznego. Natomiast plusem obu krajów jest nadal relatywnie młode społeczeństwo (w 2017 r. mediana wieku w Północnej Macedonii wynosiła 37,8 lat, a w Czarnogórze 37,9 lat). Natomiast w Słowacji występuje cały czas nieznaczny wzrost liczby ludności. W tym kraju wprawdzie wyraźnie zachodzą procesy opisywane przez drugą teorię przejścia demograficznego [Mikula 2017, Šprocha 2015], lecz ich negatywny wpływ jest dużo mniejszy niż w innych krajach postkomunistycznych. Na przykład płodność kobiet spadła z 2,15 w 1990 r. do zaledwie 1,22 w 2015 r., lecz ponownie wzrosła i wynosiła w 2017 r. 1,40. Saldo migracji zagranicznych po rozpadzie Czechosłowacji było ujemne, lecz później stało się dodatnie z powodu atrakcyjności tego kraju dla migrantów zarobkowych [Gál 2011].

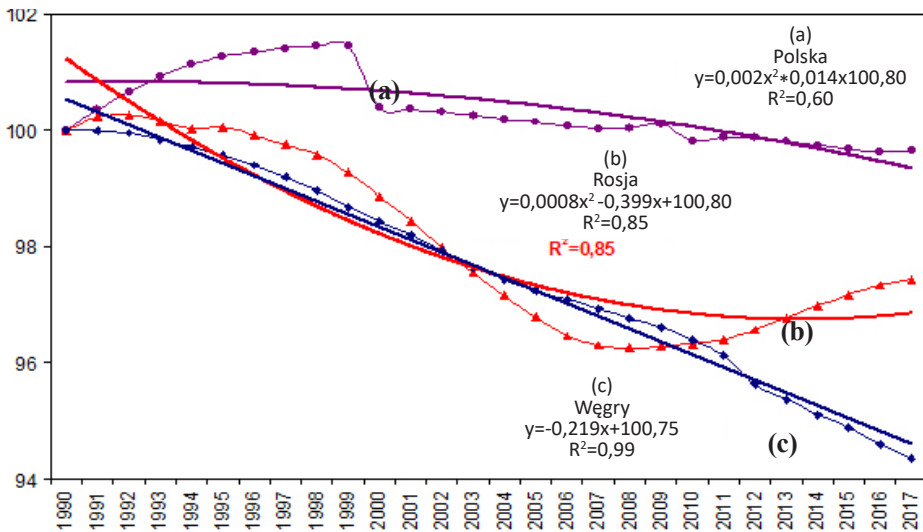
Ryc. 2. Zmiany liczby ludności w Północnej Macedonii, Słowenii, Czarnogórze, Czechach i na Słowacji, 1990 r. = 100%

Fig. 2. Changes in the population number in North Macedonia, Slovenia, Slovakia, Montenegro and Czechia, 1990 = 100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

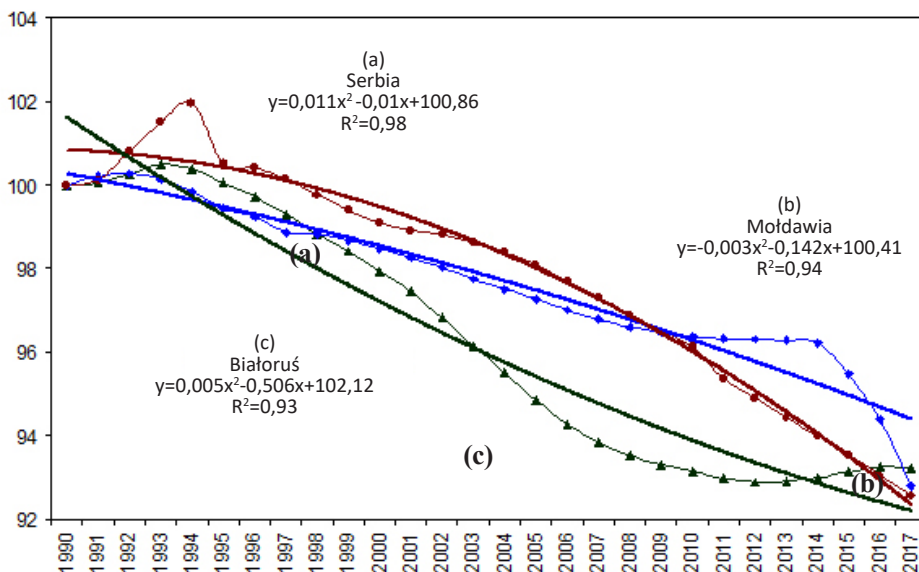
Kolejne trzy grupy to kraje, w których odnotowano spadek oficjalnej liczby ludności. Najmniejszy (92,6%–99,6%) był on w krajach zakwalifikowanych do grupy trzeciej (Polska, Rosja, Węgry, Białoruś, Mołdawia, Serbia). We wszystkich tych krajach zauważalne jest stopniowe zmniejszanie liczby ludności (ryc. 3, 4). Pewne

różnice odnotowano tylko w początkowym okresie w Polsce i Serbii, kiedy to liczba ludności rosła oraz w Rosji i Białorusi, gdzie pod koniec omawianego okresu nastąpiło wyhamowanie tendencji spadkowej. Są to kraje o bardzo zróżnicowanej sytuacji demograficznej. Wprawdzie we wszystkich tych krajach przyczyną zmniejszania liczby ludności jest spadająca płodność kobiet, co przekłada się na zmniejszającą się liczbę urodzeń żywych [Magdalena 2016, Michalski 2012, Riederer, Buber-Ennser 2018]. Na przykład współczynnik płodności na Węgrzech wynosił w 1990 roku 1,82 – by w 2017 roku spaść do 1,36. Ale poza tym występują już między nimi spore różnice. W przypadku Mołdawii, Białorusi i Rosji problemem jest podwyższony poziom umieralności, zwłaszcza mężczyzn [Barrett, Buckley 2009, Tukhtarova, Kuzmin, Neklyudova 2018], co nie występuje np. w Polsce [Grzelak-Kostulska, Sypion-Dutkowska, Michalski 2017]. W przypadku Rosji częściowo sytuację ratuje dodatnie saldo migracji do tego kraju Rosjan, który po rozpadzie byłego ZSRR zostali w innych republikach tworzących ten kraj [Aleškovski, Ioncev 2010, Liikanen, Scott, Sotkasiira (red.) 2016]. Podobnie jest zresztą w przypadku licznej diaspory węgierskiej żyjącej poza granicami Węgier [Botrić 2016].

Ryc. 3. Zmiany liczby ludności w Polsce, Rosji i na Węgrzech, 1990 r. = 100%
 Fig. 3. Changes in the population number in Poland, Russia, Hungary, 1990 = 100%
 Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

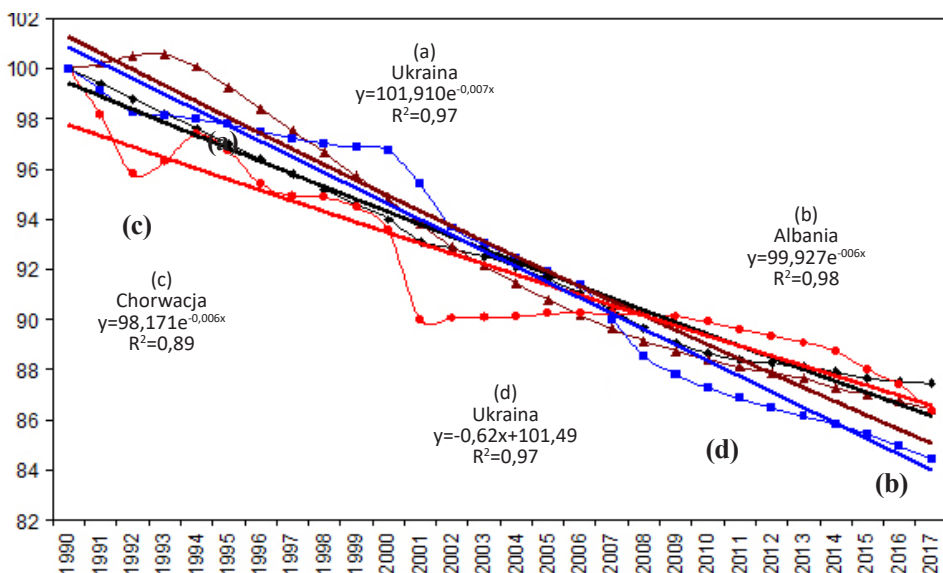
Na przykład w Rosji w połowie lat 90. ubiegłego wieku saldo migracji wynosiło prawie +0,5 mln osób rocznie. Z kompletnie odwrotną sytuacją mamy do czynienia w Mołdawii, gdzie parametry opisujące ruch naturalny są relatywnie korzystne. Natomiast kraj odznacza się bardzo dużą emigracją, aczkolwiek w dużym stopniu jest to niewidoczne w oficjalnych statystykach, gdyż osoby te najczęściej pracują poza granicami kraju nielegalnie [Pinger 2010, Sârbu, Cimpoies 2018].

Ryc. 4. Zmiany liczby ludności w Serbii, Mołdawii i na Białorusi, 1990 r. = 100%
 Fig. 4. Changes in the population number in Serbia, Moldova, Belarus, 1990 = 100%
 Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

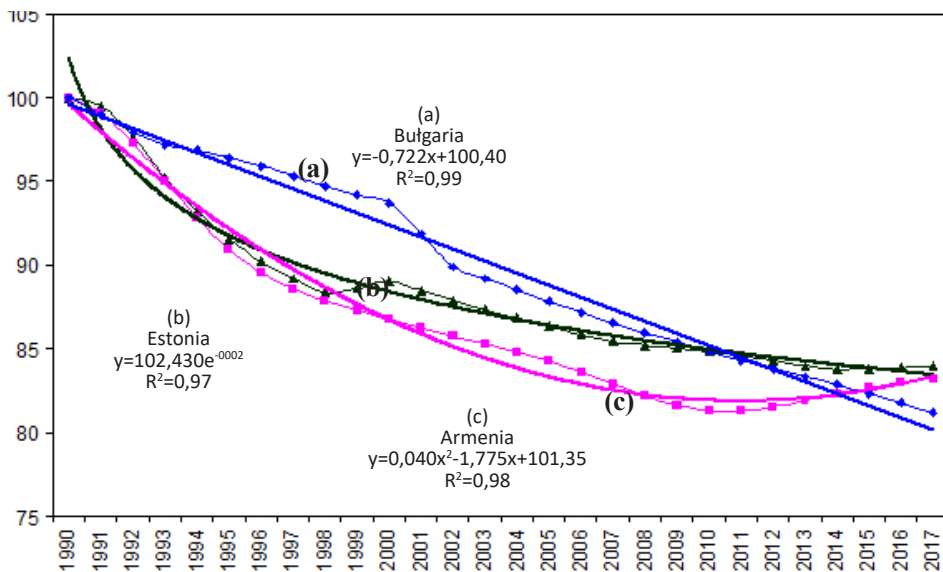
Najlichniesz jest grupa czwarta, o średniej wielkości spadku liczby ludności (81,2%–87,4%). Zaliczono do niej aż siedem krajów: Albaniją, Ukrainę, Chorwację, Rumunię, Estonię, Armenię i Bułgarię (ryc. 5, 6). Grupa ta pod względem demograficznym wewnątrz jest jeszcze bardziej zróżnicowana niż poprzednia. Mamy tu bowiem z jednej strony Albaniją, w której procesy demograficzne przebiegają podobnie jak w Mołdawii, zwłaszcza w zakresie dużych rozmiarów emigracji [Vullnetari 2012]. Lecz poziom urodzeń jest dużo wyższy [Guilmoto i inni 2018]. Podobnie jest w Armenii, z tym że procesy demograficzne przebiegają z mniejszą intensywnością niż w Albanii, czyli poziom płodności kobiet jest wprawdzie niższy od 2,00 – ale i tak relatywnie wysoki (w 2017 roku było to 1,73), a saldo migracji ujemne, ale nie przyjmuje ono aż takich rozmiarów jak w Albanii. Po przeciwnej stronie mamy Bułgarię o bardzo szybko starzejącym się społeczeństwie (mediana wieku w 2017 roku wynosiła 43,6 lat), a co za tym idzie wysokiej umieralności. Negatywny wpływ ma także relatywnie niska płodność kobiet – minimum wynoszące 1,20 odnotowano w 2000 roku. Z kolei sytuacja demograficzna na Ukrainie [Radczenko, Michalski 2015] przypomina tę znaną z Rosji, zwłaszcza w zakresie podwyższonego poziomu umieralności [Sokolnikov 2012]. Z tym, że Ukraina odnotowuje jednak bardzo wyraźne ujemne saldo migracji [Pikulicka-Wilczewska, Uehling (red.) 2017, Sadova (red.) 2019]. Z kolei sytuacja demograficzna w Chorwacji i Rumunii przypomina tę notowaną w Polsce, Czechach, Węgrzech, Słowenii czy Słowacji, z tym że jest bardziej niekorzystna. W przypadku Estonii mamy do czynienia z wyraźnymi negatywnymi

przemianami demograficznymi zgodnymi z drugą teorią przejścia demograficznego [Kuddo 1997], na które nałożyła się duża emigracja, zwłaszcza w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości. Była ona częściowo związana z powrotem Rosjan do ojczyzny. Stając wobec konieczności zaaprobowania swojej nowej pozycji społecznej w niepodległej Estonii – część z nich zdecydowała się na wyjazd do Rosji [Islam 2016].

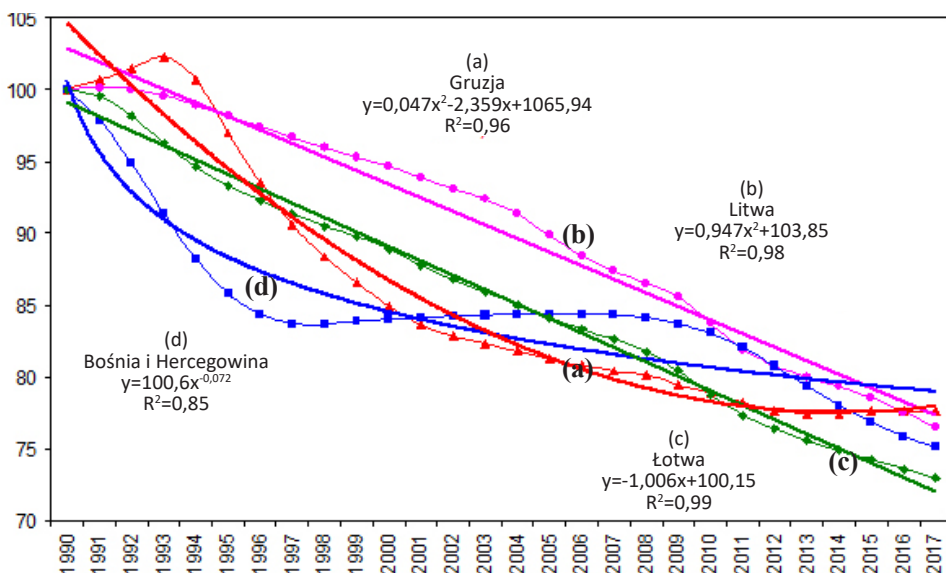
Ryc. 5. Zmiany liczby ludności w Albanii, Chorwacji, Rumunii i na Ukrainie, 1990 r. = 100%
 Fig. 5. Changes in the population number in Albania, Ukraine, Croatia, Romania, 1990 = 100%
 Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

W ostatniej grupie, o największym spadku liczby ludności (72,9%–77,6%), znalazły się Gruzja, Litwa, Bośnia i Hercegowina oraz Łotwa (ryc. 7). W przypadku Litwy i Łotwy przyczyny niekorzystnej sytuacji demograficznej są zbliżone do odnotowanych w Estonii, z tym że zaawansowanie negatywnych procesów jest większe [Michalski 2014]. W tych trzech krajach coraz większego negatywnego znaczenia nabiera emigracja do bogatych krajów UE, która nasiliła się po rozszerzeniu Unii Europejskiej w 2004 roku [Haynes 2018, Hazas 2019]. Z kolei Gruzja odnotowuje stabilny spadek liczby ludności, który (podobnie jak w sąsiedniej Armenii) wyhamował pod koniec omawianego okresu. Był natomiast silny w drugiej połowie lat 90. XX wieku, co można wiązać z kryzysem transformacyjnym w tym kraju (podobnie zresztą jak w sąsiedniej Armenii).

Ryc. 6. Zmiany liczby ludności w Estonii, Armenii i Bułgarii, 1990 r. = 100%
 Fig. 6. Changes in the population number in Estonia, Armenia, Bulgaria, 1990 = 100%
 Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

Z drugiej strony procesy demograficzne w tym kraju częściowo przypominają znane z Albanii – z jednej strony występuje relatywnie wysoki współczynnik płodności kobiet (najniższy odnotowano w 2005 roku i wynosił 1,58; lecz w 2017 roku jest to już 2,01), z drugiej strony utrzymuje się ujemne saldo migracji, chociaż słabnące. Na przykład w 2000 roku było to aż -123 tys. osób, a w 2017 roku już -7 tys. W Bośni i Hercegowinie wystąpił bardzo szybki spadek liczby ludności w pierwszej połowie lat 90. XX wieku. Był to oczywiście skutek toczącej w tym kraju wojny [Kadusic, Suljic 2018]. Po okresie stabilizacji spadku – obecnie ponownie odnotowuje się spadek liczby ludności, co jest zarówno skutkiem niskiej płodności (w 2017 roku było to 1,31), jak i ciągle ujemnego salda migracji.

Ryc. 7. Zmiany liczby ludności w Gruzji, Bośni, Hercegowinie oraz na Litwie i Łotwie, 1990 r. = 100%

Fig. 7. Changes in the population number in Estonia, Armenia, Bulgaria, 1990 = 100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie World Development Indicators.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że przekonanie o powszechności depopulacji w krajach postkomunistycznych znajduje wprawdzie potwierdzenie, ale niecałkowite. Głównym mechanizmem zmian liczby ludności są zmiany demograficzne zgodne z drugą teorią przejścia demograficznego, aczkolwiek procesy te przechodzą z odmiennym nasileniem w różnych krajach. W jednych krajach są one mało „destrukcyjne” dla liczby ludności (np. Azerbejdżan), w innych bardzo „destrukcyjne (np. Bułgaria). Cechą sporej części krajów byłego ZSRR (Rosja, Ukraina, Białoruś, Mołdawia) jest destrukcyjny wpływ zachowań antyzdrowotnych, zwłaszcza alkoholizmu, na podwyższenie poziomu umieralności, co w konsekwencji prowadzi do zmniejszania liczby ludności [Trias-Llino i inni 2018]. Lepszą sytuację demograficzną mają kraje o dominacji lub dużym odsetku ludności islamskiej, co jest zgodne z wnioskami Radovanović [2005].

Tym, co silnie różnicuje sytuację w badanej grupie krajów, są migracje zagraniczne. Z jednej strony mamy kraje o przewadze imigracji. Są to albo kraje z liczną diasporą poza swoimi granicami (Rosja, Węgry), albo najbogatsze kraje regionu (Czechy, Słowenia). W pozostałych przeważa emigracja. Szczególnie wyraźnie widoczna jest ona w przypadku krajów najbiedniejszych i/lub doświadczonych przez wojny (Ukraina, Mołdawia, Albania, Gruzja, Armenia, Bośnia i Hercegowina).

Literatura

- Aleškovski A.I., Iončev A.V., 2010, *Tendencii međunarodnoj migraciji naseleniâ v sovremennoj Rossii v usloviâh globalizacii*, Demografija, 7, s. 79–104.
- Barrett J.B., Buckley C., 2009, *Gender and Perceived Control in the Russian Federation*, Europe-Asia Studies, 61, 1, s. 29–49.
- Botrić V., 2016, *Attitudes Towards Immigrants, Immigration Policies and Labour Market Outcomes: Comparing Croatia with Hungary and Slovenia*, Croatian International Relations Review, 22, s. 5–28.
- Bulatović J., Rajović G., 2018, *External mobility of the population of Montenegro: overview*, RJOAS, 1, 73, s. 3–9.
- Gál Z., 2011, *Munkaerő-migráció Szlovákiából az uniós csatlakozás után komparatív szemszögből*, Demográfia, 54, 4, s. 236–269.
- Grzelak-Kostulska E., Sypion-Dutkowska N., Michalski T., 2017, *Changes in the health situation of the population of Poland following the accession to the European Union (Compared to Central and Eastern European countries)*, Journal of Geography, Politics and Society, 7, 1, s. 24–38.
- Guilmoto Ch.Z., Dudwick N., Gjonça A., Rahm L., 2018, *How Do Demographic Trends Change? The Onset of Birth Masculinization in Albania, Georgia, and Vietnam 1990–2005*, Population and Development Review, 44, 1, s. 37–61.
- Haynes G., 2018, *Lithuania's Emigration Crisis*, Vice News, https://www.vice.com/en_uk/article/437qgg/lithuanias-emigration-crisis.
- Hazans M., 2019, *Emigration from Latvia: A Brief History and Driving Forces in the Twenty-First Century*, [w:] *The Emigrant Communities of Latvia*, R. Kaša, I. Mieriņa (red.), Springer, Cham, s. 35–68.
- Islam A., 2016, *Refugee Quota: Is Estonia Ready to Receive Refugees? A Review of the Literature on Migration and Ethnic Minorities in Estonia*, International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences, 5, 3, s. 281–297.
- Janská E., Čermák Z., Wright R., 2014, *New Immigrant Destinations in a New Country of Immigration: Settlement Patterns of Non-natives in the Czech Republic*, Population, Space and Place, 20, 8, s. 680–693.
- Jurčová D., Pilinská V., 2014, *Obvyklý pobyt občanov SR a odhad neevidovanej migrácie*, Inštitút informatiky a štatistiky, Bratislava.
- Kadusic A., Suljic A., 2018, *Migration and demographic changes: the case of Bosnia and Herzegovina*, European Journal of Geography, 9, 4, s. 75–86.
- Kuddo A., 1997, *Determinants of demographic change in transition Estonia*, Nationalities Papers, 25, 4, s. 625–642.
- Lesthaeghe R., Moors G., 2000, *Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World*, Review of Population and Social Policy, 9, s. 121–170.
- Liikanen I., Scott J.W., Sotkasiira T. (red.), 2016, *The EU's Eastern Neighbourhood. Migration, borders and regional stability*, Routledge, London–New York.
- Magdalenic I., 2016, *Uticaj bračnosti na fertilitet u Srbiji i Evropskoj Uniji*, Demografija, 13, s. 175–190.
- Michalski T., 2012, *Przemiany w liczbie ludności i ruchu rzeczywistym w Europie Środkowej i Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin.

- Michalski T., 2014, *Population changes in the post communist part of Baltic Europe in the period 2002–2011*, [w:] *The Social Transformation on the Cities and Regions in the Post-Communist Countries*, C. Mađdry (red.), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 129–139.
- Mikula P., 2017, *The issue of the Slovak population aging*, [w:] *Conference Proceedings RELIK 2017*, Praha, s. 316–326.
- Pikulicka-Wilczewska A., Uehling G. (red.), 2017, *Migration and the Ukraine Crisis. A Two-Country Perspective*, E-International Relations Publishing, Bristol.
- Pinger P., 2010, *Come Back or Stay? Spend Here or There? Return and Remittances: The Case of Moldova*, *International Migration*, 48, 5, s. 142–173.
- Piontkivs'ka I., Åblonows'kij D., Ruda Ŭ., Gamanuk O., Prohorov B., Vasil'eva A., 2018, *Skil'ki ukraïnciï poihalo za kordon i ŝo deržavi z cim robili. Analitična zapiska, Centr ekonomičnoï strategii, Kiïv.*
- Radczenko O., Michalski T., 2015, *Specifics of demographic transitions in Ukraine after the country gained independence*, *Journal of Geography, Politics and Society*, 5, 1, s. 32–36.
- Radovanović, S., 2005, *Religija kao činilac dinamičkih procesa u stanovništvu i njegovih etničkih i kulturno-civilizacijskih obeležja*, *Demografija*, 1, s. 105–113.
- Rawlings J.O., Pantula S.G., Dickey D.A., 1998, *Applied Regression Analysis: A Research Tool*, Springer, New York–Berlin–Heidelberg.
- Riederer B., Buber-Ennser I., 2018, *Regional context and realization of fertility intentions: Are capitals different? The examples of Austria and Hungary*, *Demográfia*, 61, 5 English Edition, s. 29–58.
- Sadova U.Å. (red.), 2019, *Ukrains'ka mígraciã v umovah globalnyh i nacionalnyh viklikiv XXI stolittã*, ÍRD im. M.Í. Dolin'skogo NAN Ukraïni, L'viv.
- Sârbu O., Cimpoieş L., 2018, *The economic impact of emigrant's income in the Republic of Moldova*, *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, 18, 2, s. 383–390.
- Sobotka T., Ŝťastná A., Zeman K., Hamplová D., Kantorom V., 2008, *Czech Republic: a rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism*, *Demographic Research*, 19, s. 403–454.
- Sokolnikov V., 2012, *Health Crises and Cohort Mortality*, [w:] *Mortality and causes of death in 20th-century Ukraine*, F. Meslé, J. Vallin (red.), Springer, Dordrecht, s. 109–116.
- Šprocha B., 2015, *Pasca nízkej plodnosti a jej odraz v budúcom vývoji ľudských zdrojov na Slovensku*. W: *Conference Proceedings RELIK 2015*, Praha, s. 347–356.
- Surkin J., Lesthaeghe R., 2004, *Value Orientations and the Second Demographic Transition (SDT) in Northern, Western and Southern Europe: An Update*, *Demographic Research*, 3 Special Collection, s. 45–86.
- Trias-Llino S., Kunst A.E., Jasilionis D., Janssen V., 2018, *The contribution of alcohol to the East-West life expectancy gap in Europe from 1990 onward*, *International Journal of Epidemiology*, 47, 3, s. 731–739.
- Tukhtarova E.Kh., Kuzmin A.I., Neklyudova N.P., 2018, *Sociocultural Factors of Survival of Males and Females in Economically Active Age: A Regional Analysis*, *Ekonomika Regiona*, 14, 1, s. 109–122.
- van de Kaa D.J., 2004, *Is the Second Demographic Transition a useful research concept. Questions and answers*, *Vienna Yearbook of Population Research*, 2004, s. 4–10.

- Verdiyeva N., 2019, *How the population of the Republic of Azerbaijan is ageing: causes and potential for social and economic development*, *Population and Economics*, 3, 3, s. 43–73.
- Vullnetari J., 2012, *Women and Migration in Albania: A View from the Village*, *International Migration*, 50, 5, s. 169–188.
- World Development Indicators*, World Bank, <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>.

Summary

The aim of the article is to find regularities in the processes of change in the population number in post-communist countries (without former Asian republics of the former USSR) in the period after 1989. It was found in the analysis that depopulation is taking place in most of the countries. Azerbaijan, North Macedonia, Slovenia, Slovakia, Montenegro and the Czech Republic are exceptions. The factors influencing it are in line with the second theory of demographic transition, especially a decrease in fertility, and to a lesser extent changes in mortality. Migrations constitute an important modifying factor. Although emigration prevails in most countries, there are also countries with predominance of immigration. These are the richest countries (Slovenia, the Czech Republic) or those with a large diaspora (Russia, Hungary).

